

Kysymyksiä voittaneelle romaanille: Ljudmila Ulitskajan Kazus Kukotskogo

Ljudmila Ulitskaja: Kazus Kukotskogo. Moskova: EKSMO-Press, 2000. 447 s.

Irina: Vuoden 2001 Venäjän Booker-Smirnoff -kirjallisuuspalkinnon voitti Ljudmila Ulitskajan romaani *Kukotskin tapaus (Kazus Kukotskogo)*. Mitä luulet, oliko Ljudmila Ulitskajan nimi yllätys?

Arja: Ulitskaja ei suinkaan ole tuntematon nimi; jo aikaisemmin hän on ollut Booker-palkinnon ehdokaslistoilla ja Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa hän on jo voittanut kirjallisuuspalkintojakin. Ulitskaja on varmasti yksi luetuimmista ja käännettyimmistä venäläisistä nykykirjailijoista, siitäkin huolimatta, että hän aloitti kirjoittamisen melko myöhään, nelikymppisenä. Sattumaa tai ei, Ulitskajan urakehityksestä löytyy yhtymäkohtia edeltävään neuvostoaikaiseen naiskirjailijasukupolveen; I. Grekovan ja N. Baranskajan tavoin Ulitskajallakin on luonnontieteellinen tausta. Hän on koulutukseltaan perinnöllisyystutkija, joka vaihtoi laboratoriot teatteriin, elokuvaan ja kaunokirjallisuuteen. Sattumaa ei kuitenkaan ole se, että Ulitskajan kirjallinen ura alkoi 1980-luvun kulttuurisesta ja kirjallisesta murroksesta. Paitsi että kävi mahdolliseksi käsitellä kauan kiellettyinä ja tukahdutettuina olleita asioita, murrokset tarjosivat juuri naisille mahdollisuuden puhua ja kirjoittaa itsensä kuuluville, irrottautua kieroutuneesta neuvostotasa-arvon sukupuoli-ideologiasta, joka noukki kirjalliset esikuvat miehisestä historiasta. Ljudmila Ulitskajan ääni kuuluu omintakeisena tuosta moniäänisestä menestynei-

den naiskirjailijoiden joukosta, joka hyödynsi kirjallista ”käymistilaa” ja nousi esille 1980-luvun lopulla. Heihin kuuluvat mm. L. Petruševskaja, T. Tolstaja, T. Nabatnikova, N. Sadur ja G. Štšerbakova.

Siitä, miten vanha ja jähmeä proosa taipui naiskirjailijoiden käsissä, todistavat juuri Ulitskajan kertomukset, jotka tekivät kirjailijan tunnetuksi 1990-luvulla. Ulitskajan kertomukset ovat kuin neuvostotabujen varasto; kaikista syrjäytyneimmät, ne joita ei pitänyt olla olemassakaan, nousivat sankareiksi. Kertomukset purkavat yhdenmukaistavia malleja, uhmaavat moralismia, kurtottavat keskuksista raja-alueille ja nostavat esille toiseuden. Ne esittävät elämisen muotojen ja tapojen moninaisuuden, olivatpa sitten kyseessä etniset perinteet, juutalainen kulttuuri tai sukupuolten erilainen kulttuuriperintö. Ulitskajan kirjallisuuden viehäytys on kertojan pyrkimyksessä ymmärtää erilaisuutta, hahmottaa asian eri puolia ja sallia lieventäviä asianhaaroja ihmisten outoudelle. Outoudessaankin — unohdettuna ja syrjittyinä — kertomuksen henkilöt säilyttävät loppuun asti arvokkuutensa eivätkä latistu säälin sentimentaaliseen paatokseen.

Tämä kaikki on läsnä myös Bookerin voittaneessa romaanissa *Kukotskin tapaus*. Romaani on laaja (yli 400-sivuinen) perhekronikka, joka kertoo venäläisen intelligentisija-perheen historiasta 1940-luvulta nykypäivään. Kronikka koostuu neljästä osasta: ensimmäisessä osassa synnytetään perhe. Sen keskushahmo on gynecologi Pavel Kukotski, joka on

tunnettu lääketieteen historiaan jääneistä maineikkaista sukujuuristaan. Kukotski pelastaa potilaansa Jelenan ja avioituu tämän kanssa. Jelena on orpo, tolstolaisien vanhempien lapsi, joka kasvoi isoäidin hoivissa vanhempien hävitessä 30-luvun leiriteloituksissa. Menossa on maailmansota. Pavel on voimakas, oikeudenmukainen ja arvostettu akateemikko, jonka arvomaailmaa säätelee vanhan sivistyneistöperheen velvoite korkeasta moraalista. Jelenan tytärtä, Tanjaa, Pavel rakastaa kuin biologista lastaan. Perheeseen kuuluu myös Jelenan isoäidin vanha ystävätär ja perheen palvelijatar, yksinkertainen ja uskovainen Vasilissa, ikuinen ”maalaismummo”, joka oli elänyt luostarissa ennen vallankumousta ja seurannut luostarin johtajatarta pohjoisen leireille. Yhteisöön otetaan mukaan Toma, Tanja-tytären orvoksi jäänyt koulutoveri, jonka äiti, sivistymätön talonmiehenmujia, kuolee laittoman abortin seurauksiin. Perheharmonia murtuu, koska Jelena ja takapajuinen Vasilissa eivät hyväksy Pavel Aleksejevitsin reformivaatimusta abortin laillistamisesta. Pavel ja Jelena eivät enää koskaan jaa aviovuodetta. Jelenan muistikatkokset oireilevat Alzheimerin tautia.

Toinen osa on ajaton ja todellisuuden tuolle puolen paikantuva matkakertomus Jelenan sisäiseen maailmaan, jossa ihmiset toimivat nimikkeinä (Tulokas, Professori, Ajeltu jne.). Mystistä matkaa tehdään ”toiselle rannalle”, jonne saapuminen edellyttää kuoleman pelon kohtaamista.

Kolmas osa seuraa aikuistuvan Tanjan kehitystä ja hänen kauttaan erilaisia 1960-luvun neuvostoyhteisöjä. Yhtä varmasti kuin Tanja halusi ensin isänsä tapaan omistautua tieteelle, yhtä totaalisesti hän hylkää lupaavasti alka-

neen uransa perinnöllisyystieteen parissa; hän pelästyy huomatesaan miten lähellä oli uhrata elämän tieteen alttarille ylittämällä rajan, joka erotti kuolleen rotan ja ihmisobjektin. Tanja jättää turvallisen perheensä, muuttuu ”yöihmiseksi”, elää ja asuu missä milloinkin, kokee vapaan seksin, rakastelee kummankin Goldbergin kaksoisveljeksensä kanssa, tulee raskaaksi, menee naimisiin toisen kanssa, mutta löytää sielunveljen jazz-muusikko Sergeissä, jota rakastaa intohimoisesti. Samoin kuin Pavel oli tehnyt, myös Sergei ottaa vastaan Tanjan tyttären, Ženjan, jota rakastaa kuin omaa lastaan. Ženjalla on kolme isää ja kaksi rakastavaa isoisää, Kukotski ja vanha Ilja Goldberg, juutalainen perinnöllisyystutkija, Pavel Kukotskin paras ystävä. Jelena on miltei kokonaan menettänyt otteensa tähän maailmaan, Vasilisasta on tullut sokea. Tanja odottaa lasta Sergeille, mutta kuolee verenmyrkytykseen. Sergei joutuu sarjamurhaajan uhriksi, mutta selviää.

Neljäs osa on vain muutaman sivun mittainen epilogi. Tanjan tytär, Ženja on aikuistunut, ja raskaana. Isoisä Kukotski on kuollut, isoäiti Jelena on vielä elossa. Toma on miehensä kanssa siirtänyt Jelenan asumaan ikkunattonaan huoneeseen. Kun vastoin odotuksia lahjakas Tanja vaihtoi sukunsa tiedeuran korusepän ammattiin, niin Toma, tuo ei-sivistyneistöstä noussut lahjaton, mutta sisukas tyttö on nyt valmistelemassa tohtorinväitöskirjaansa — biologiasta. Toma ei osaa antaa eikä siten myöskään rakastaa. Isoisä Goldberg, joka vietti vuosia leireillä, asuu nyttemmin New Yorkissa. Hän suunnittelee matkaa takaisin Venäjälle — omille juurilleen ja luomaan niitä juuri syntyneelle pojanpojalleen, Ženjan lapselle.

Arja: Miksi juuri tämä kirja voitti Booker-palkinnon? Ulitskajahan on kirjoittanut jo paljon, ja

minun mielestäni kaunokirjallisesti parempia tekstejä kuin tämä jät-tiromaani.

Irina: On vaikea sanoa, miksi juuri tämä romaani voitti, koska näissä kilpailuissa on aina kyse myös eri ryhmittymien välisestä rajanvedosta, eri suuntausten ja lehtien välillä. Kyse ei siis useinkaan ole ns. laatupalkinnosta. Voisi siis myös sanoa, että voittaja ei ollutkaan romaani, vaan tietty kirjallinen konjektuuri, jolla ”palkitaan” myös rahoittajia. Tärkeä oli mahdollisesti myös ns. alibi-funktio, eli se, että voittajaksi tulisi nainen, juutalainen, moskvalainen ja tietyn suuntauksen edustaja. Tässä näkyy myös neuvostojatkumo ns. kiintiöiden palkitsemisena — kuten puolueessa oli ennen tapana. Yksi kirjallinen motiivi palkinnolle oli varmaan se, että viime aikoina on väsyttynyt postmoderniin ”itsereflektioon”. Kaivataan takaisin perinteellistä juonikertomusta, joka olisi nautittavaa luettavaa, joka viihdyttäisi ja jota voisi kertoa eteenpäin. Tällaisen lukuromaanin kaipuu näkyy selvästi kirjallisuuskriittisissä arvosteluissa. Tietyissä mielessä Ulitskajan romaani vastaa näihin odotuksiin. Palkinnon puolesta puhuu myös tietysti se, että Booker-maininta on tarkoitettu nimenomaan romaanille, vaikka kriteeristä ei aina olekaan pidetty kiinni, esimerkiksi Makaninin tapauksessa.

Arja: Olin itse pettynyt romaanin tyyliin ja kielen suhteen. Ulitskajan aikaisemmissa kertomuksissa on miolulotteinen kerronnallinen symboliikka ja erityinen hetken lomo ja alitajuinen oivallus, jotka nyt tuntuivat puuttuvan tämän romaanin lukukokemukselta. Välillä tuntui jopa kuin lukisi sosialistisen realismin tapaista eeposta, jossa kaikkitietävä kertoja ohjaa henkilöitä ja selittää lukijalle, miten henkilöihahmoja tulee ymmärtää eikä lukijan omaan tulkintaan siten luoteta. Henkilöihahmot eivät ole ”eettisesti” ei-

vätäkä psykologisesti autonomisia vaan pikemminkin sosiaalisia tyyppejä, jotka edustavat kulloistakin yhteisöä. Entä ovatko romaanin keskeiset ongelmat kytköksissä sosialistisen realismin traditioon vai perhekronikan perinteeseen? Säilyttääkö vai purkaako Ulitskaja mielestäsi näitä perinteitä?

Irina: Romaanin tyyli on Ulitskajalle tyypillinen. Ongelma on ehkä kuitenkin siinä, että Ulitskaja on ennen kaikkea lyhyiden kertomusten mestari. Kertomuksessa ja novellissa hän onnistuu luomaan juonen ja symboliikan tasapainoisen kudoksen, mutta romaanin rakennetta ajatellen — mikä näkyy muuten jo hänen *Medea*-romaanissaan — hänellä ei ole muita erityisiä työvälineitä. Hän yksinkertaisesti kasvattaa tekstin pituutta, laajentaa tapahtumien tilaa ja pidentää aikaa, jolloin kerronnan solmut ja puutteet tulevat näkyviin. Tavallaan olet oikeassa sots-realismien vaikutuksesta. Oliko myös niin, että teemat ja aika, siis neljäkymmenluku, provosoi-sivat esiin ”stalinilaisen klassisismien” vaikutteita — peilaivat siten ”ajan henkeä”? Teoksessa näkyy kyllä myös nykykirjallisuudessa käytetty keino sitoa toisiinsa realististen ja perinteellisten lajien (kuten perhekronikan) ja postmodernin kerronnan keinoja. Teemoista tietysti tämä kysymys ”biologiasta”, ”geneettisestä perinnöstä” ja ”luonnontieteen” merkityksestä on vanha ja usein käsitelty kysymys venäläisessä kaunokirjallisuudessa, alkaen aina 1800-luvun ”realisti”-demokraateista (Pisarev) ja jatkuen tieteen popularisointina neuvostoaikana. Ulitskaja siirtää teeman mystiseen kontekstiin.

Arja: Vaikka romaani kuvaa neuvostoajan eri yhteisöjä; tiedemaailmaa, sairaalamiljöötä, toisina ajattelijoita ja heidän kauttaan työleirejä, luostaria ja uskontoa, 60-luvun taide- ja musiikkiböheemiutta, keskeinen yhteisö on kui-

venäläiset naiskirjoittajat tuovat sosiaalisen näkökulman rinnalle myös henkilökohtaisen vastuukysymyksen. Niin myös Ulitskaja. Kysymys synnyttämisestä ja abortista on kysymys jokaisen naisen henkilökohtaisesta vastuusta ja syyllisyydestä. Yhteiskunta ei voi komentaa naisia tekemään aborttia eikä kriminalisoida sitä, mutta mikään ei myöskään päästä yksittäistä naista oman valintansa vastuusta, joka ei vain ole "sosiaalinen" vaan eksistentiaalinen. Minusta tuntuu, että venäläisten naisten kirjallisuudessa aborttikysymyksestä tulee kysymys "rikoksesta ja rangaistuksesta": voiko ihminen, nainen itse päättää kuka saa elää, kuka kuolla...? Tämä selittäisi myös sen, miksi Kukotskin mielestä Jelena ei voisikaan päättää abortin laillisuudesta, koska häneltä tuo "elin" oli poistettu. Valinta voi olla hänelle vain abstrakti, ei henkilökohtainen.

Arja: Jossain mielessä tuntuu, että romaani päättyy katastrofiin, että henkilöiden positiiviset voimavarat hukkuvat selviytymiseen. Kukaan henkilöihahmoista ei ikään kuin kykene hyödyntämään "lahjaansa", jonka on saanut; lääkäri Kukotski ja hänen vaimonsa "sisäistä näkemisen" kykyään, dissidentti Goldberg ehtymätöntä intellektuaalista ja patrioottista paloaan eivätkä Tanja ja Sergei taiteellista luovuuttaan. Ihmiset eivät ikään kuin kestä saamansa lahjan paineita. Onko kyse siitä, että ihmisten (mystiset) kyvyt typistyvät, haihtuvat pois ja korvautuvat selviytymiseen ja vastarintaan tarvittavalla negatiivisella voimalla, kuten alkoholi miehillä ja muistin menetys naisilla? Kritisoiiko Ulitskaja liian yksipuolista ihmiskuvaa? Sanooko hän, että ihmisyyys koostuu sekä käytännön että mystiikan vuoropuhelusta? Että ihminen ei ole Luonnon herra?

Irina: Kaikilla henkilöillä on jokin lahja, erityinen "yliluonnol-

linen" kyky: Isä-Kukotskilla on hänen "sisäinen katseensa", jota hän soveltaa pragmaattisesti, vaikka puhe on usein katseen "mystisestä käyttäytymisestä" (katse on askeetti ja misogyyni, paitsi Jelenan suhteen), Jelenalla on kyky nähdä esineiden idea, niiden "jumalainen sisältö", ja hän muistaa minkälaista oli elää Äidin kohdussa, Tanjan harvinainen kyky oli tulla arkisimmillaankin "suosituksi" ja muiden "matkimaksi". Mutta mitä he tekevät lahjallaan? Kukotskin lahja häviää, vai unohtaa kertoja sen matkan varrella? Isä-Kukotskin lahja on olla "pragmaatikko", kun Jelenaa houkuttaa mystiikka. Hän "ei ole tästä maailmasta" ja lopulta vajoaa unohtukseen ja tuonpuoleiseen. Erilaiset "lahjat" jäävät toteutumatta. Ihmiset soveltavat lahjaansa liian yksipuolisesti, eivät ehkä ole kykeneviä kantamaan vastuuta lahjastaan.

Arja: Joka tapauksessa tämä realistisen järkeilyn ja mystisen

uskon yhteen kietoutuminen on keskeinen ongelma Ulitskajan romaaniin sekä eettisesti että romaaniin rakenteen kannalta. Etenkin mystisen voima tuntuu välillä näivettyvän historiallisen tarinan edetessä. Romaanin lopussa se kuitenkin taas muistuttaa itsettään, kun sukupolvien kohtalot kiertyvät toisiinsa elämän "ikuiseksi moottoriksi", joka ruokkii itseään omalla, elämän ja kuoleman kiertokululla. Kaikella on aikansa, mutta menneisyys on aina mukana tulevassa, romaani muistuttaa. Alku ja loppu sekoittuvat yhteisiin vesiin: tyttärentytär Ženja kylvee isoäiti-Jelenan, joka tuntee vedessä jo keveän, elämästä häviävän ruumiittomuutensa; Ženja itse kylpee synnytyksen hiessä ja kyöneleissä. Elämän "ikuinen moottori" pyörii ruumiin vesien ja Äitien voimakenttien varassa.

**Arja Rosenholm
ja Irina Savkina**

Allegorinen ja monitasoinen antiutopia tulevaisuuden Moskovasta

Tatjana Tolstaja: Kys. Moskva: Podkova, Inostranka, 2000. 380 s.

Tatjana Tolstaja (s. 1951) oli yksi 1980-luvun puhutuimpia uusia venäläisiä kirjailijoita. Hänen romanttiset kuvauksensa rujoista ihmisistä erottuivat neuvostokirjallisuuden massasta ja monien mielestä Tolstaja oli parasta, mitä venäläisessä kirjallisuudessa oli tapahtunut vuosiin. Kertomuskoelma "*Na zolotom kryltse sideli...*" (1987) on ilmentynyt useilla kielillä, myös suomeksi nimellä *Tulta ja pölyä* (WSOY, 1989).

Niinpä pettymys oli suuri, kun Tolstajalta ei enää vuoden 1991

jälkeen tullut uusia kaunokirjallisia töitä. 1990-luvun taitteesta alkaen Tolstaja on osan vuodesta opettanut kirjallisuutta Yhdysvalloissa. Venäjällä tämä kirjailija Aleksei Tolstoin pojantytär asuu Moskovassa, vaikka onkin lähtöisin Pietarista. Kokonaan Tolstaja ei kuitenkaan missään vaiheessa vaiennut: pitkin 90-lukua hän kirjoitti mm. *The New York Timesiin* kirja-arvosteluja ja purevia arvioita kotimaansa tapahtumista. Viime vuonna näitä ja muita Tolstajan esseitä julkaistiin venäjäksi kokoelmana nimeltä *Den*.

Tolstajan vanhan maineen huomioon ottaen ei ollutkaan yllätys, että kun syksyllä 2000 häneltä